

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

KÓBORLÁS ÉS LETELEPEDÉS (A magyarországi cigányok feudális kori történetéhez)

TÓTH PÉTER

A cigányság magyarországi megjelenését a 14. századra kell tennünk. E század második felétől kezdve ugyanis már elég gyakran találkozunk a forrásokban olyan hely- és személynevekkel, amelyek biztosan ebből a népnévből származtathatóak,¹ bár meg kell jegyezni, hogy főleg a birtokos nemes családok által viselt *Cigány* nevek nem feltétlenül a származásról tanúskodnak – hiszen éppen a nemesi névadásra jellemzőek az úgynevezett "nem hízelt jelentésű" nevek² –, viszont egyértelmű bizonyítékai a népismeretnek. A birtokosok mellett az egyéb állapotú személyekre – így például 1398-ból egy *Cigány dictus*-ra, aki *conditionalis* volt,³ vagy 1389-ből egy *Cigány Györgyre*, aki már jobbagytelken lakott⁴ – utaló, ha nagyon ritkán, de mégis felbukkanó adatok azt a benyomást keltik, hogy ezeknek a legelőször beszivárgó csoportoknak a tagjai közül néhány évtized elteltével már többen minősíthetők megtelepedetteknek.

Az 1410-es évektől megszaporodó és jellegükben is megváltozó források fényében már teljes egészében kibontakozik előttünk a cigányok vándorlása és életmódja. A Magyarországon ekkor még jobbára csak keresztülvonuló, de császári menleveleket nyert – és éppen ezek alapján azonosítható – csoportok néhány éven belül Nyugat-Európa legkülönbözőbb pontjain tűnnek fel, s életmódjuk (vagy inkább megélhetési módjuk) következtében kerülnek szinte azonnal konfliktusba a helyi lakossággal és a hatóságokkal egyaránt.⁵ Nagyon valószínű azonban, hogy nem minden csoportjuk vándorolt tovább: az itt maradók közül ugyancsak a kóborlók-vándorlók tűnnek inkább a szemünk elé az irodalomból is jól ismert királyi menleveleiknek köszönhetően.⁶ Ebben az időszakban hallunk először híreket a későbbi kutatások által hagyományosnak minősített cigány foglalkozásokról: a lovakkal való kereskedésről,⁷ a kovács-

---

¹ Tomka Miklós, 1983. 37. p.

² Kálmán Béla, 1973. 201. p.

³ Mályusz Elemér (szerk.) 1951-1958. I. köt. 5426. sz.

⁴ Mályusz Elemér (szerk.) 1951-1958. I. köt. 944. sz.

⁵ Wlislóczki Henrik, 1893. 361-362. p. Heiczinger János, 1978. 157-161. és 226-227. p. stb.

⁶ Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István, 1986. 13. és 76-77. p.

⁷ Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István, 1986. 56. p.

mesterségről,⁸ bizonyos köztisztasági munkák végzéséről⁹ és a zenélésről,¹⁰ s ugyancsak ez az az időszak, amikor az államhatalom először próbálja megadóztatni az egyes kóborló csoportokat.¹¹

A történettudomány már régóta biztos abban, hogy a cigányság tömeges méretű megjelenésének és betelepülésének az ideje a török hatalom balkáni magyarországi előretörése. A hódító és megszálló seregeket kísérő, vagy esetleg előlük menekülő cigány csoportok elsősorban a városokban telepedtek meg: az eddig közzétett török források tanúsága szerint főleg az erős gazdasági potenciállal rendelkező, igen népes szultáni hász-városokban.¹² Budán például egy valóságos különálló „cigányváros” is keletkezett, ahol 1546-ban 56 családfőt regisztráltak az összeírók. Ez a megtelepedés azonban valószínűleg csak időlegesen lehetett: az 1559-ben készült összeírás szerint az alig több, mint egy évtizednyi időszak alatt csupán 13 család maradt a helyén, míg 27 megszökött, s ugyanakkor 40 új család is betelepedett.¹³ Egy ekkora mértékű fluktuáció feltétlenül annak a bizonyítéka, hogy a cigányok nagy többségének számára továbbra is a vándorlás-kóborlás maradt a megfelelő életmód és csak nagyon kevés valóban megtelepülttel számolhatunk. Érdekes jelenség viszont, hogy ez a budai „cigányváros” egészen a hódoltság végéig fennmaradt: még a város felszabadulását követő évben, 1687-ben erre járt neves németalföldi kutatónak, Jakob Tolliusnak is volt alkalmja rácsodálkozni az ott lakókra.¹⁴

Ami az országnak a török által meg nem szállt részeit illeti, itt is megnövekedett a cigányok száma, vagy legalábbis a rájuk vonatkozó forrásoké. Az ezekből a forrásokból kirajzolódó kép szerint a cigányok túlnyomó többsége hasonlóan kóborló életmódot folytatott, ennek megfelelően sátrokban lakott és alig volt megadóztatható (az irodalomból is jól ismert oltalomlevelek, illetve vajdai-fővajdai kinevezések¹⁵ éppen az adóztatás érdekében születtek). Az egyes csoportok életmódjuk következtében mind gyakrabban kerültek összeütközésbe a lakossággal, illetve a lakosok érdekeit védő törvényhatóságokkal, amint azt az egyre-másra születő vármegyei és városi statutumok bizonyít-

⁸ Kozák Jánosné, 1983. 102-103. p.

⁹ Szalay Béla, 1914. 92-93. p.

¹⁰ Dömötör Sándor, 1934. 171. p.

¹¹ Szalay Béla, 1914. 92. p.

¹² Mészáros László, 1976. 484. p.

¹³ Mészáros László, 1976. 486. p.

¹⁴ „Itt igen sok olyan embert láttam, akiket a németek cigányoknak (Zigenner) neveznek, a franciák egiptomiáknak (egiptiens) vagy cseheknek (bohemiens), a batávusok és az alnémetek pedig Neidens-nek. Ez a népség Erdélyországban és Szerbiában, valamint az ezekkel szomszédos tartományokban él szétszóródva, különleges szokásokkal, erkölcsökkel és nyelvvvel rendelkezik. A cigányok sátrokban laknak és a kézműves mesterségeket gyakorolják, s ezekből tartják fenn magukat, valamint olyan árucikkek összeszedéséből és eladásából, amelyeket orozva szereznek meg. Görög vallásúaknak állítják magukat, amikor a keresztények uralma alatt vannak; egyébként pedig pogányok, vagy – ahogyan mondani szokták – vallás nélküliek: nincsenek ugyanis istenszobraik. Tisztelnek azonban egy istenséget, de pogány szertartás szerint.” Tollius, Jakob 1700. 201. p.

¹⁵ Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István, 1986. 72-79. p.

ják.¹⁶ Megfigyelhető továbbá a cigányok mind nagyobb mértékű megjelenése a városokban, sőt, bizonyos fokú betagozódása a városi társadalmakba, amint arra egyes fennmaradt magisztrátusi jegyzőkönyvekben szép számmal találhatunk példákat.¹⁷ A városokban és falvakban állandóbb jelleggel megtelepedők sem szakíthattak azonban véglegesen az életmódjukkal, hanem bizonyára megtartották eredeti foglalkozásaikat: erre utal, hogy például a dézsmajegyzékekben egyáltalán nem találkozunk cigányoknak azonosítható személyekkel, vagy olyanokkal, akik jobbágyterheket vállaltak volna (alapvetően elhibázottnak gondoljuk azt a próbálkozást,¹⁸ amelyik a szegénység okán úgynevezett kereszténypénzt fizetők között akarja a cigányokat megtalálni). A környezet által leginkább elfogadott vagy legalábbis tolerált kovács és zenész mesterséget űzők esetében azonban már bizonyára több évtizedes egy helyben lakással is számolhatunk. Ha voltak is ilyen többé-kevésbé letelepedett és környezetükhöz valamennyire hasonult cigányok, ezek részint kis számuk következtében, részint pedig azért, mert a hasonulással éppen a cigány voltukat veszítették el a környezetük szemében, alig változtattak valamit azon a meglehetősen lesújtó képen, amelyet a jól ismert és sokat idézett utazók mellett például az ország-leíró jezsuita tudós, Szentiványi Márton rajzol az egész etnikai csoportról.¹⁹

Mielőtt tovább vizsgálánánk a kérdést, itt kell néhány szót ejteni a cigányok életmódjáról – vagy inkább megélhetési módjáról –, mint a jelen tanulmány tárgyát illetően (is) alapvető problémáról. Ha áttekintjük a kutatások által eddig megfogalmazott véleményeket, akkor két, egymással élesen szembenálló nézettel találkozhatunk ebben a kérdésben. Az egyik nézet szerint²⁰ a cigányok életmódja nem ismeri a termelőmunkát és a tulajdont, s leginkább a gyűjtögetéshez hasonlítható. A másik nézet képviselői ezzel szemben termelőmunkának minősítik az általuk hagyományosnak mondott cigány foglalkozásokat és osztályozzák azokat,²¹ s kijelentik, hogy a cigányok a feudális kori Magyarországon a társadalom megbecsült tagjai voltak, csak évszázados ül-

¹⁶ Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István, 1986. 101. és 106-107. p.

¹⁷ Szendrey István (szerk.) 1983. 42, 72. és 87. p.stb.

¹⁸ Gyergyói Sándor, 1990. I. köt. 55. p.

¹⁹ „Végezetül, hogy a cigányoknak az igen hitvány és kóborló, tisztán csak a tolvajlásokhoz szokott népe mely alkalommal jutott el Németországba és Magyarországra, ebben a kérdésben különbözőképpen vélekednek a történétírók. Annyi azonban bizonyos, hogy Ferdinánd, Spanyolország egykori királya hatvan napot rendelt a számukra, amely időn belül teljesen eltávozni parancsolattak az országból -- is ilyen módon ki is zárta őket Spanyolországból. Azon időtől kezdve ideoda kóborolnak Németországban és Magyarországon, s másutt is, sokak veszedelmével és kárával. Nem mások ugyanis, mint tolvajok csapata, valamint dologkerülő és csalárd emberek söpredéke, amely különféle nem túlságosan távoli, hanem szomszédos nemzetekből gyűlt össze. Így ír róluk Maiolus a Dies Caniculares című munkája 3. kötetének a 2. beszélgetésében. Grantzius azt állítja, hogy az 1417. esztendőben jelent meg először az embereknek ez a söpredéke a Németországgal határos részekben. Ők pedig azt mondják magukról, hogy egyiptomi származásúak, s hogy a reájuk kirótt büntetésből járják körül kóborolva a világot. Ámde mindez csak mese.” Szentiványi Márton, 1691. 127-128. p.

²⁰ Vekerdi József, 1974. 36. p.

²¹ Rostás-Farkas György – Karsai Ervin, 1991. 13-14. p.

döntetésük következménye a nyomoruk, amely miatt lopásra és alantas munkák elvégzésére kényszerültek.²² – Mármost, ha a történeti források és dokumentumok alapján kell állást foglalnunk a kérdésben, kijelenthetjük, hogy minden bizonnyal az első nézet áll közelebb az igazsághoz. Kimutatható ugyanis, hogy mindegyik hagyományosnak mondott cigány foglalkozás a környezet egyszerű élésén alapult: az aranymosók gyűjtögettek, de tulajdonképpen ugyanezt tették az úgynevezett alantas munkák végzői, például az állati tetemek eltakarítói is. A lókereskedés alapja kezdetben – ha a gyakori lólopásokat nem számítjuk – bizonyára a kóborló-vándorló életmódhoz nélkülözhetetlen állatok szaporulatának és fölöslegének egyszerű értékesítése lehetett, s később sem alapult máson, mint a természetes növényzet egyszerű felhasználásán és ezáltal az állat tényleges feljavitásán. A kovácsok ugyancsak a környezetükben talált és gyűjtögetett fémhulladékot hasznosították. Bizonyíték minderre, hogy a meglepedett cigányok esetében a kovácsmesterség még jóval a vaseszközök ipari méretű gyártása előtt visszaszorult,²³ a lótartás pedig teljesen meg is szűnt, s csak akkor éledt újra, amikor egy jelentős létszámú új kóborló, azaz hagyományos életmódot folytató csoport érkezett az országba: az oláh cigányoké, akik egyébként a fémművességet is visszahozták. Az is bizonyítható továbbá, hogy megélhetésüket tekintve a cigányok számára a társadalmi környezet egyenértékű volt a természeti környezettel. Ebből a szempontból viszont az igazán hagyományos cigány foglalkozás az úgynevezett mendikáció, vagy korabeli terminussal: a faluzás volt, ami nem jelentett egyebet, mint a szükséges javaknak az ellenszolgáltatás nélküli, vagy a nem valószínűségi ellenszolgáltatásért való megszerzését. Úgy tűnik, hogy a környezet egyetlen valószínűségi ellenszolgáltatást igényelt: a zenélést. Nem lehet véletlen tehát, hogy a letelepedett cigányok közül mind többen lettek muzikusokká. A társadalmi környezet más fajta élése – amilyen a tolvajlás, a varázslás és a szerencsemondás, stb. – egyre nagyobb ellenállásra talált; pedig hogy ez volt az igazi és hagyományos cigány megélhetési mód, annak bizonyítéka, hogy módszerei majdnem egy fél évezred alatt sem változtak: szinte teljesen egyformán írják le ezeket a 15. századi francia városkönyvek és a 19. századi magyarországi bűntetőperek.²⁴ Forrásaink alapján még azt is kimondhatjuk, hogy a többé-kevésbé elfogadott és megtúrt mesterségek is inkább a faluzás ürügyéül szolgáltak, hiszen bizonyítható, hogy még a falu egyetlen cigány kovácsa sem tudott megélni a mesterségéből, hogy a lovak csereberélése alig jövedelmezett – és még folytathatnánk.²⁵

Más szempontból vizsgálva a dolgot: a forrásokból az tűnik ki, hogy a cigányok kóborló-vándorló életmódja elválaszthatatlanul összekapcsolódik a

²² Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István, 1986. 17-18. p. Rostás-Farkas György – Karsai Ervin, 1992. 64. p. Tomka Miklós, 1983. 49. p.

²³ Bódi Zsuzsa, 1992. 19. p.

²⁴ Heiczinger János, 1978. 163. és 227-228. p. és például Zala m. Lt. IV. 14/n. 1831: fasc. 30. nr. 93, 1842: fasc. 4. nr. 93. Stb.

²⁵ A kérdéstről részletesen Tóth Péter, 1994. 45-57. p.

foglalkozásukkal és a megélhetési módjukkal, tehát az egyik oldalon bekövetkezett változás szükségképpen együtt jár a másik oldal változásával is. – Mindezt azért tartottuk szükségesnek elmondani, mert a 18. századi források értelmezése gyakorlatilag lehetetlen, vagy legalábbis félrevezető ennek az alapvető összefüggésnek a szem előtt tartása nélkül.

* * *

A török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc lezárulása után egy olyan folyamat indult el Magyarországon, amelynek eredménye – talán nem túlzás ezt állítani – egy modernizálódó, polgárosulásnak induló állam kiépülése lett. A korszerű igazgatási intézmények (amelyek közül legfontosabb az 1723-ban felállítani rendelt Helytartótanács) olyan iratanyagot hagytak maguk után, amely mint történeti forrás, a kutatás számára új lehetőségeket kínál, ugyanakkor más módszereket is igényel.

Talán csupán e megváltozott forrásadottságoknak a következménye, de határozottan úgy látszik, hogy a 18. század első felében megnő az országba bevándorló cigányok száma. Érkeztek kisebb-nagyobb csoportok mind a négy égtáj felől: még nyugati irányból is, amint azt a Helytartótanács egy 1743-ban kibocsájtott körözüvénye bizonyítja.²⁶ Ezekből az esztendőkből valók az első konkrét forrásadataink is a famunkát végző, vagy rézműves mesterséget folytató oláh cigányokról.²⁷ Az érkező csoportok további sorsa ismeretlen: valószínűleg az történt velük, mint az 1735-ben a Délvidéken felbukkant csapattal, amelyik kisebb egységekre – talán családokra – bomlott és szétszóródott a szomszédos vármegyékben.²⁸ Elképzelhető, hogy bizonyos fokú továbbvándorlással is számolnunk kell, bár annak ismeretében, hogy a nyugati határok mennyire le voltak zárva még a vallási okok miatt kilépni akaró cigány csoportok előtt is,²⁹ ez nem lehetett túlságosan jelentős. A más irányba – főleg északra – való továbbvándorlás mértékének felbecsülésére a külföldi levéltárakban őrzött iratok feltárására is szükség lenne: a Szepes vármegyei törvényszéki iratanyag tanulmányozása azonban azt sugallja, hogy a lengyel határ nem képezett igazi akadályt azok számára, akik valamilyen okból át akarták lépni azt.

Részint a cigányok számának, illetve ezzel (is) párhuzamosan a környezetükkel való konfliktusaiknak állandó növekedése, részint pedig a kiépülő abszolutista államnak a polgáraihoz való viszonya tette szükségessé a cigányok „szabályozását”. A központi kormányzat ez irányú tevékenysége III. Károly 1724. december 4-én kiadott rendelkezésével³⁰ veszi kezdetét; ennek kibocsátását nem elsősorban a magyarországi cigányság helyzetének rendezése indo-

²⁶ Tolna m. Lt. IV. 1/b. 3:898/1743. sz.

²⁷ Somogy m. Lt. IV. 1/a. 1768. évi jegyzőkönyv, 638. p. Tolna m. Lt. IV. 1/b. 4:713/1766. sz. Stb.

²⁸ Tolna m. Lt. IV. 1/b. 3:625/1735. sz.

²⁹ B-A-Z. m. Lt. IV. 501/f. XI. I. 65.

³⁰ Például B-A-Z. m. Lt. IV. 501/f. XI. I. 53. Kiadása Heiczinger János fordításában *Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István*, 1986. 81-83. p.

kolta, hanem inkább az osztrák örökös tartományokat kívánta megvédeni a cigányok betelepülésétől. Még az ezt követő negyedszázad folyamán sem beszélhetünk általános igényű szabályozásról: a más tárgyakban kiadott rendelkezések azonban minden olyan esetben külön is foglalkoznak a cigányokkal, amikor feltételezhető, hogy az adott ügyben a társadalom más csoportjainál jobban érdekeltek.³¹ A valódi rendezés Mária Terézia 1758. április 6-án kiadott rendeletével³² indult meg, amelyben a királynő még tulajdonképpen csak megerősíti apja 1724. évi rendeletének a letelepítésre vonatkozó részét – de ekkor már nem az örökös tartományok védelme, hanem az állam és az állampolgárok érdekében. A hatvanas évek folyamán pedig egymás után látnak napvilágot a kiegészítő rendelkezések, amelyek közül az alábbiakat kell kiemelnünk.

– 1760. február 8: utasítás a falvak szélén tákolt cigánykunyhók lerontására és a cigányoknak a falvakba történő betelepítésére annak érdekében is, hogy a szökött katonák ne találhassanak menedéket.³³

– 1761. december 16: utasítás a „cigány” népnév használatának az eltörlésére, valamint az 1758. évi rendelet végrehajtására, különösen, ami az utóbbinak a jobbágyterhek vállalását, az állandó lakóhelyet és a mesterségek gyakorlását illeti.³⁴

– 1762. február 15: a hadra fogható cigányok besorozásának engedélyezése.³⁵

– 1763. február 28: annak elrendelése, hogy „ez a korábban cigánynak nevezett nép öltözködésében is alkalmazza magát a helységek többi lakosához”, valamint a cigány fiatalok eltiltása a kéregetéstől.³⁶

Ezek az elemek előzik meg és – részben – alkotják Mária Terézia 1767. december 10-én kiadott rendeletét,³⁷ amelyet teljes joggal tarthatunk e tárgyban alaprendeletnek. Lényege a következőkben foglalható össze: 1. a cigányokat letelepedésre kell bírni, kunyhóikat és sátraikat le kell rombolni; 2. ruházatukat a környezetük öltözködéséhez kell alkalmazniuk, a gyerekek nem járhatnak meztelenül, a nők nem burkolhatják magukat egy szál vászonba; 3. a mesteremberek tartoznak felvenni a céhekbe a cigányok gyerekeit; 4. a vajdai hivatalt el kell törölni; 5. a cigányoknak tilos a lótartás és a lovakkal való kereskedés. A rendelet érvényét néhány jelentősebb kiegészítéssel – amilyen például a cigánygyerekek parasztnál való elhelyezésének és iskoláztatásának elrendelése, a cigány nyelv használatának eltiltása, a cigányok egymás között való há-

³¹ Például a Helytartótanács információkérése 1733-ban az ötvösökkel kapcsolatban (B-A-Z. m. Lt. IV. 501/f. XI. I. 26.), a kóborlás eltiltása a pestisjárvány terjedésének megakadályozása érdekében (Tolna m. Lt. IV. 1/b. 4:242/1739. sz.), ugyancsak a kóborlás eltiltása a háborúra való tekintettel az 1740-es években (Tolna m. Lt. IV. 1/b. 3:860/1742. sz.), stb.

³² B-A-Z. m. Lt. IV. 501/f. XI. I. 54.

³³ B-A-Z. m. Lt. IV. 501/f. XI. I. 55.

³⁴ B-A-Z. m. Lt. IV. 501/f. XI. I. 58.

³⁵ B-A-Z. m. Lt. IV. 501/f. XI. I. 60.

³⁶ B-A-Z. m. Lt. IV. 501/f. XI. I. 62.

³⁷ Tolna m. Lt. IV. 1/b. 3:1776/1767. sz. Magyar fordításban való kiadása: *Heiczinger János, 1978. 232-234. p.*

zasodásának szigorítása, stb.³⁸ – egészen Mária Terézia uralkodásának a végéig megtartotta.

A szabályozás munkájában a központi kormányzat erőteljesen támaszkodott a törvényhatóságokra, elsősorban a vármegyékre – ami természetes is, hiszen a szabad királyi városok egy része nem engedte a területére betelepülni a cigányokat, következetesen e probléma számukra nem létezett –, s a törvényhatóságok megfelelő partnereknek is bizonyultak: nem csak a rendelkezéseket hajtották végre kellő szigorral, hanem statutumaik révén maguk is szabályoztak, az ezek ellen vétő cigányokkal szemben pedig (néha túlságosan is) keményen eljárak. Mégis új fejezetet jelent a központi kormányzat és a vármegyék kapcsolatában II. József uralkodása. Ő volt ugyanis az, aki a Helytartótanács útján 1782. október 21-én kiadott leiratában³⁹ arra kérte a vármegyéket – mint leginkább érdekeltet –, hogy dolgozzanak ki tervezeteket, amelyekben konkrét problémák alapján konkrét javaslatokat tesznek a cigányok szabályozására. E tervezetek (ahol elkészültek és fennmaradtak) fontos forrásai lehetnek a kutatásoknak. A bennük foglaltak figyelembevételével készült el aztán 1783-ban II. József 59 pontból álló „rendelete”,⁴⁰ amely tehát tulajdonképpen nem is valódi rendelet, hanem egy ajánlás-gyűjtemény, amelynek javaslatait a vármegyék alkalmazhatták saját körülményeikre. Ahol ezt megtették, biztosra vehetjük, hogy olyan statutumokat alkottak, amelyek pontosan tükrözik az adott vármegyében élő cigányok helyzetét és szabályozásukkal kapcsolatban a hatóságok feladatait.⁴¹

A szabályozás céljaival és a kormányzat új igazgatási módszereivel összhangban vált általánossá és maradt is fenn tömegesen egy irattípus: az összeírás. A korábbi időszakokból nagyon kevés cigányösszeírást ismerünk.⁴² III. Károly fentebb hivatkozott, 1724. évi rendeletében merül fel először annak igénye, hogy a törvényhatóságok végezzék el területükön élő cigányok összeírását; ennek azonban vagy nem tett eleget minden vármegye, vagy nem maradtak fenn az összeírások.⁴³ Az 1740-es évek végétől kezdve azonban megindult a cigányok rendszeres adóztatása, s az ebből a célból készült összeírások szerencsés esetben két évtizedet is folyamatosan átfognak. Történeti statisztikai és demográfiai feldolgozásra ugyancsak kevésbé alkalmasak, mivel a családfők nevén és a kivetett adómennyiségen kívül más adatot elvértve tartalmazzak, segítségükkel viszont érdekes képet kaphatunk a belső migrációról.

³⁸ B-A-Z. m. Lt. IV. 501/f. XI. I. 73. és 79. sz.

³⁹ B-A-Z. m. Lt. IV. 501/f. XI. I. 90.

⁴⁰ Kiadása magyar fordításban: Heiczinger János, 1978. 235-241. p. Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István, 1986. 85-94. p.

⁴¹ Borsod vármegye esetében a munka menetével és az annak során született dokumentumokkal kapcsolatban Tóth Péter, 1989. 63-67. p.

⁴² Ilyen, az ónodi vár urbáriumában fennmaradt cigányösszeírásokat közöl például József fűherceg, 1895. 121-123. p.

⁴³ A Nógrád vármegyében ekkor készített, de csak a losonci járásból fennmaradt összeírást például említi Szomszéd András, 1987. 161-162. p.

E tekintetben gyökeres változást Mária Terézia fentebb hivatkozott 1767. évi rendelete jelentett: ez tette ugyanis először a törvényhatóságok köteleességévé olyan összeírások készítését, amelyekben – legalábbis elvileg – egységes szempontok érvényesültek. Azért csupán elvileg, mert (több, mint egy tucat összeírás ismeretében kimondhatjuk) a szolgabírák vagy segítők számára még ekkor is szinte megoldhatatlan feladatot jelentett a cigány népesség belekényszerítése olyan kategóriákba, amely minden más társadalmi csoport esetében evidens volt. Jellemző például a családnevek rögzületlenségére, hogy a cigány melléknevekből alakult belső elnevezéseket férfiak esetében gyakran hímnemű, nők esetében pedig nőnemű alakban rögzítették, mint családnevet (Lalo – Lali, Kurtyu – Kurtyi, Nanu – Nani, stb.) Az életkorok erősen becsült voltára – és ez nem csupán a cigány összeírásokra jellemző – a feltűnően sok kerek szám figyelmeztet. Hogy a cigány foglalkozások sem illenek bele pontosan azokba a kategóriákba, amelyek az összeírók számára a mesterségeket jelentették, az olyan kifejezésekből tűnik ki, hogy „nyáron kovácsol, télen hegedül”, „aprólékos kovácsolást végez”, „egyébként kovács lenne”, „hitvány kovács”, stb. Ugyancsak nagyon bizonytalan a gyermekek életkora és teljesen az összeíróktól függ, hogy megjegyzi-e, ha valamelyik gyerek mostoha vagy nevelt; arra is vannak példáink, hogy a férjhez ment lányokat a szüleiknél és az új családjukban egyaránt összeírták. Végül sok helyen egyáltalán nem tudták beírni a kívánt adatokat és az is nagyon valószínű, hogy a vándorcigányokra vonatkozó utasításokat sem vették figyelembe. Mindez arra figyelmeztet, hogy az összeírásokat csak nagyon óvatosan lehet a megszokott történeti statisztikai és demográfiai módszerekkel feldolgozni; forrásértékük azonban ennek ellenére vitán felül áll. Jellemzésükre a jelen tanulmányhoz csatolt függelékben közöljük Torna vármegye összeírását.⁴⁴

Az ezután következő években rendszeressé váltak a részint az egész országra kiterjedő, egységes szempontok szerint készített átfogó összeírások, részint pedig az olyanok is, amelyek a cigányságnak csak egy bizonyos rétegére vonatkoznak. Ezek közül néhány már nyomtatásban is megjelent, mint példamutató forráskiadás, másoknak pedig a sok szempontú elemzése és feldolgozása történt meg.⁴⁵

A továbbiakban vegyük szemügyre, milyen kép bontakozik ki előttünk a megváltozott jellegű források alapján a magyarországi cigányokról főleg az életmód változását, azaz a kóborlás megszűnését és a letelepedést illetően.

Az egyik legszembetűnőbb változás: amíg a 18. század elején tudomásunk van megyényi cigány csapatoknak más vármegyékbe való átvándorlásá-

⁴⁴ A következő szerzők közöltek, illetve dolgoztak fel eddig kisebb-nagyobb részleteket az 1767-ben elrendelt összeírásokból: *Mészáros László*, 1975. 133-168. *Iványosi-Szabó Tibor*, 1993. 7-55. p. *Elek György*, 1991. 42-45. p. *Bódi Zsuzsanna*, 1992. 15-20. p. *Salamon, Pavel* 1992. 73-77. p. *Gyergyói Sándor*, 1990. 537-552. p.

⁴⁵ Legfontosabb ezek közül a Baranyai megyei cigányösszeírásoknak, (*Mórá Mária Anna*, 1978. 205-301. p.) valamint az erdélyi aranyosó cigányok összeírásainak (*Zsupos Zoltán*, 1988. 129-193. p.) a közlése. A Nógrád megyei összeírások elemzésére lásd *Szomszéd András*, 1987. 157-207. p.

ról – ilyen volt például a Fejér megyei cigányoké Tolna vármegyébe⁴⁶ –, addig a század közepére-második felére az ilyen fajta mozgások teljesen megszűntek. Helyüket a jóval kisebb csoportok, olykor személyek migrációja foglalta el, amelynek okait és jellemzőit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. A rendeletek végrehajtásától való félelem gyakran készítetett egyes kisebb csoportokat az elvándorlásra. Erre jó példa az egyik Somogy vármegyei Czindery-birtokon meghúzódó, faeszközök készítésével foglalkozó néhány oláh cigány család esete, amelyek az 1770-es évek elején a somogyi összeírók elől egyszerűen átmentek Baranya vármegye területére.⁴⁷

2. Gyakran voltak úton a hagyományos és a hatóságok által megtűrt vagy engedélyezett mesterségeket űző cigány csoportok vagy személyek, legtöbbször földesúri jóváhagyással, mint azok a Torna vármegyei cigányok, akik 1772-ben „igazán és helyesen viselvén magukat”, Gömörben dolgozhattak;⁴⁸ vagy mint 1768-ban Naláczy Józsefné hat sátoralja ötvös cigánya, akik földesasszonyuk engedélyével több vármegyében is kereshettek maguknak munkát.⁴⁹

3. Voltak csoportok – de ha nem számítjuk a folyamatosan beszivárgó oláh cigányokat, egyre kisebb számban –, amelyek tiltott hagyományos foglalkozásuk, a „faluzás” gyakorlásának a kedvéért, de engedély nélkül, illetve engedélyezett mesterségük gyakorlásának az ürügyén keltek útra. Számos körözlevél ad hírt ilyen csoportokról,⁵⁰ s mivel a rendeletek értelmében a hatóságok keményen felléptek ellenük, vándorútjuk nem lehetett hosszú és nagyon valószínű, hogy valamelyik vármegye tömlöcében végződött.

4. A hagyományos életmódjukhoz ragaszkodó cigány csoportok számos alkalommal kerültek konfliktusba azokkal a közösségekkel, amelyeknek a környezetében éltek, vagy a hatóságokkal, amelyek ezek érdekeit védték. Az ilyen fajta összeütközéseknek is gyakran lett eredménye az elvándorlás. Néha a faluközösség űzte el a cigányokat, mint például a Zemplén vármegyei Vásárhelyen történt egy 1765-ben kelt levél tanúsága szerint. Más alkalmakkor a köztörvényes bűncselekményeket elkövetők választották az elvándorlást azaz a menekülést, amint az a nagy számban fennmaradt körözlevelekből egyértelműen kitűnik.

5. Néha a legszemélyesebb okok készítettek elvándorlásra cigányokat. Egy ilyen jellegű ok volt például a házasság kérdése. Az eddigi történeti kutatások szinte egyáltalán nem foglalkoztak a házassági szokások feltárással – amit természetesen nagyon meg is nehezít az a fentebb hivatkozott tény, hogy a vezetéknevek bizonytalanok voltak –, de a házastársak nevét is rögzítő összeírások futólagos áttekintése után is az a benyomásunk támad, hogy különösen az apró közösségekben megtelepedett cigányok nem helyből választottak ma-

⁴⁶ Tolna m. Lt. IV. 1/b. 3:110/1715. sz.

⁴⁷ Somogy m. Lt. IV. 1/a. 1777. évi II. köt. 90-103. p.

⁴⁸ S. A. K. Torna vármegye levéltára: Salamon Pál gyűjtése, szám nélkül.

⁴⁹ B-A-Z. m. Lt. IV. 501/f. XXVIII. III. 294.

⁵⁰ Például négy alsószolcai cigány körözlevele: B-A-Z. m. Lt. IV. 501/f. XXVIII. III. 294.

guknak házastársat, tehát a két fél közül valamelyiknek költöznie kellett. Továbbá, mivel a hatóságok egyáltalán nem túrték a szabad párváltoztatást, amely meglehetősen gyakori volt a cigányok között, ezért az ilyen esetekben is az elvándorlás maradt az egyetlen megoldás; amint azt a körözőlevelek és a tanúkihallgatási jegyzőkönyvek bizonyítják.⁵¹

Az elmondottak alapján úgy tűnik, mintha a 18. század második felében továbbra is vándorúton lett volna a magyarországi cigányság igen jelentős hányada. Ez azonban bizonyos fokú érzécsalódás, amelynek oka, hogy a kóborlók-vándorlók voltak exponált helyzetben: ellenük léptek fel a hatóságok, következképpen elsősorban róluk szólnak, velük foglalkoznak a források. Ezzel szemben a letelepült, az asszimiláció vagy a beolvadás alacsonyabb vagy magasabb fokára jutott tömegek nem csupán észrevétlenek maradtak a forrásokat létrehozó hatóságok szemében, hanem tulajdonképpen meg is szűntek cigányok lenni.⁵² Érdekes, de valójában teljesen logikus módon éppen a nagyobb települések, a (mező)városok voltak a helyszínei a fokozottabb megtelepülésnek és az asszimilációnak; ennek bizonyítéka például, hogy Miskolc esetében végig a század folyamán a vezetéknevek nagyobbik hányada változatlan.⁵³ S hogy az asszimiláció milyen magas fokokat is elérhetett, arra egy példa az ország másik végéből: az 1770-es esztendőkből a nagykanizsai ferences gimnázium tanulói között már több cigány származású kisdíák is található.⁵⁴

Összegzésképpen kimondhatjuk tehát, hogy a cigányok magyarországi történetében a kezdetektől fogva jelen volt az észrevétlen beszivárgás és letelepedés-beolvadás, valamint az ezek mellett sokkal inkább szembetűnő vándorlás, amely az életmóddal állott szoros összefüggésben. Az életmód megváltoztatására a 18. század közepétől sűrűn kiadott központi rendelkezések és ezek szigorú – olykor túlságosan is szigorú – végrehajtásai pedig nagy mértékben elősegítették az addig inkább csak spontán letelepedési folyamat felgyorsulását, ha teljes egészében nem is tudták megszüntetni a vándorlást.

---

⁵¹ Például B-A-Z. m. Lt. IV. 501/f. XXVIII. II. 182.

⁵² Nem csupán a szociológia, hanem a történettudomány számára is probléma annak meghatározása, hogy ki a cigány? Erre jó példa az 1797. évi Borsod vármegyei összeírás (B-A-Z. m. Lt. IV. 501/e. 444/1797. sz.) egyik készítőjének az eljárása, aki a következőket jegyezte fel négy, Sajóvamoson lakó cigány családdal kapcsolatban: "Ex respectu honesti status et conditionis e serie Zingarorum exmissi."

⁵³ Tóth Péter, 1993. 205-215. p.

⁵⁴ Zala m. Lt. VIII. 52. Anyakönyvek, I. köt. 56, 62. és 68. p.

Függelék

Torna vármegye cigányainak az 1767. december 10-én kelt rendelet értelmében elvégzett összeírása

Alsó járás

Szín

Név, feleség neve	Életkor	Földesúr	Foglalkozás	Vallás	Gyerek neve	Életkor
Samuel Ruszó, alias Filka Sara Kuró	32 26	comites Keglevich	faber ferrarius	cath.	Michael Georgius Samuel Franciscus Rebecca	10 8 7 6 4
Mathias Ruszó Anna Nanu	24 20	comites Keglevich	faber ferrarius	cath.	Georgius Josephus Barbara Maria	6 5 4 2 hét

Petri

Michael Ruszu, alias Pisu Sara Dulány	40 34	comites Keglevich	faber ferrarius	helv.	Andreas Georgius Susanna Elisabetha	14 6 18 2
--	----------	-------------------	-----------------	-------	--	--------------------

Égerszög

Franciscus Szörös Clara Roponya	34 30	comites Keglevich	fidicen et faber ferrarius	helv.	Franciscus Alexander Georgius Anna Juditha	4 3 2 7 6
Franciscus Ruszó Elisabetha Genyü	30 30	comites Keglevich	faber ferrarius	helv.	Franciscus Sara Anna Maria	6 9 7 5

Jósvafő

Név, feleség neve	Életkor	Földesúr	Foglalkozás	Vallás	Gyerek neve	Életkor
Franciscus Ruzsó Juditha Condri	48 30	comites Keglevich	faber ferrarius et fidicen	helv.	David Georgius Maria Clara	8 7 6 3
Mathias Ruzsó Anna Varga	27 40	comites Keglevich	faber ferrarius	helv.	–	–
Georgius Ruzsó Sara Kótay	28 27	comites Keglevich	faber ferrarius	helv.	Paulus Alexander Rebecca – (leány)	13 4 7 1
Abraham Szörös Anna Kótay	22 18	comites Keglevich	fidicen et pastor boum	helv.	–	–
Gabriel Szörös Susanna Guba	26 24	comites Keglevich	fidicen et pastor vitulorum	helv.	Joannes Franciscus Georgius Rebecca Anna	10 9 5 8 2

Szőlőszárdó

Stephanus Ruzsó	26	comites Keglevich	nullius opificii, pastor equo- rum	helv.	–	–
Samuel Bartus Elisabetha Balogh	36 29	comes Antonius Csáky	faber ferrarius	helv.	Sara	1/2
Georgius Kalocsay Sara Guba	70 60	comes Antonius Csáky	faber ferrarius et fidicen cum filiis	cath.	Michael Andreas Sara	18 13 14

Perkupa

Alexander Ruzsó Susanna Dankó	20 14	comites Keglevich	fidicen	cath.	Susanna	1
Gabriel Ruzsó Anna Bida	46 40	comites Keglevich	faber et fidicen cum filiis	cath.	Ignatius Gabriel Theresia	16 12 13
Sigismundus Ruzsó Anna Kóri	30 25	comites Keglevich	fidicen	cath.	Franciscus David Catharina	12 5 ta

Név, feleség neve	Életkor	Földesúr	Foglalkozás	Vallás	Gyerek neve	Életkor
Sigismundus Kuru Eva Dulány	28 26	familia Ragályi	faber ferrarius	helv.	Georgius Eva Maria	7 4 1
Alexander Kuru Elisabetha Ficzu	20 19	familia Ragályi	faber ferrarius	helv.	–	–
Mathias Kuru Anna Gönczy	19 15	familia Ragályi	faber ferrarius	cath.	Franciscus	2

Varbócz

Gabriel Ruzsó Helena Pupos	28 29	comites Keglevich	faber ferrarius et fidicen	cath.	Susanna Theresia Rosalia	9 6 3
Georgius Ruzsó, caelebs	20	comites Keglevich	pastor equorum, sine opificio	helv.	–	–

Becskeháza

Casparus Varga, caelebs	18	comites Keglevich	mercenarius, ruralem labo- rem exercet	helv.	–	–
-------------------------	----	-------------------	--	-------	---	---

Lenke

Georgius Varga, caelebs	22	comites Keglevich	rurales labores exercet	helv.	–	–
[–] Varga vidua	32	comites Keglevich	–	helv.	Hacsu, ali- as Ladis- laus Joannes Clara Christina Susanna	9 7 14 16 10

Szilicze

Mathias Dávid Sara Grulya	60 50	comes Stephani Andrássy	faber ferrarius	helv.	Mathias	17
Georgius Váradi Elisabetha Dávid	36 20	comes Antonius Csáky	faber ferrarius	helv.	Georgius Josephus Sara	5 1 7

Név, feleség neve	Életkor	Földesúr	Foglalkozás	Vallás	Gyerek neve	Életkor
Franciscus Kuru junior Sara Csuda	30 26	familia Ragályi	faber ferrarius	helv.	Franciscus Samuel Georgius Mathias	8 6 4 2

Kápolna

Mathias Bartus Barbara Máté	70 56	comes Antonius Csáky	faber ferrarius	helv.	Franciscus Bartus, ne- pos	6
--------------------------------	----------	-------------------------	-----------------	-------	----------------------------------	---

Komjáti

Sigismundus Kuru Juditha Ruszó	40 34	familia Ragályi	faber cum filiis	helv.	Sigismun- dus Geor- gius Mathias Susanna Sara Borbala	14 10 5 13 7 2
Franciscus Kecsku, alias Kuru Elisabetha Ficzu	30 30	familia Ragályi	faber ferrarius	helv.	Georgius Ladislaus Franciscus	13 10 1/2

Szilás

Georgius Kuru Elisabetha Konya	24 40	familia Ragályi	faber ferrarius talis, qualis	cath.	-	-
Georgius Kuru Julianna Farkas	24 18	familia Ragályi	faber ferrarius	helv.	-	-

Szentandrás

Mathias Kiss Sara Kecsku	40 26	Stephanus Püspö- ky	vilis fidicen	helv.	Mathias Georgius Franciscus Maria	7 4 2 3
-----------------------------	----------	------------------------	---------------	-------	--	------------------

Felső járás

Torna

Név, feleség neve	Életkor	Földesúr	Foglalkozás	Vallás	Gyerek neve	Életkor
Samuel Nanu	57	comites Kegelevich	faber ferrarius	r. cath.	Samuel	17
Maria Sanko	30		cum filio		Maria	24
Franciscus Rigó	62	comites Kegelevich	faber et fidicen	r. cath.	Maria	14
Catharina Nanu	60					
Georgius Rigó	30	comites Kegelevich	faber et fidicen	r. cath.	Franciscus	8
Judith Pusztai	30				Andreas	6
					Michael	1/2
					Maria	5
Michael Rigó	29	comites Kegelevich	faber et fidicen	r. cath.	Franciscus	8
Helena Grulya	27				Michael	1/2
					Maria	5
Franciscus Orgován	78	comites Kegelevich	faber serrarius	r. cath.	Ladislaus,	18
Juliana Gallyas	40				faber serrarius	
					Franciscus,	14
					faber serrarius	
					Andreas	8
Michael Laczkó	39	comites Kegelevich	faber serrarius	r. cath.	Georgius,	10
Barbara Kundri	30				faber serrarius	
					Samuel	8
					Maria	7
					Barbara	3
					Sara	2
Joannes Laczkó	36	comites Kegelevich	faber serrarius	r. cath.	Joannes	6
Anna Jancsi	30				Michael	4
					Anna	1

Hídvégardó

Georgius Nanu	47	comites Kegelevich	faber ferrarius	helv.	Samuel	9
Barbara Guba	70				Helena	13

Név, feleség neve	Életkor	Földesúr	Foglalkozás	Vallás	Gyerek neve	Életkor
Michael Nanu Eva Lali	43 43	comites Keglevich	faber ferrarius cum filio	r. cath.	Andreas Martinus Samuel Maria Elisabetha Susanna Helena	17 6 3 14 10 7 4
Andreas Kolompár Catharina Kacsi [?]	60 30	Joannes Gedeon	faber serrarius	r. cath.	Joannes Andreas Adamus Cristina Catharina	12 5 3 2 1
Paulus Lakatos Juditha Zucsi [?]	40 50	Joannes Gedeon	faber serrarius	r. cath.	Joannes Andreas Catharina	4 2 2
Michael Lakatos Maria Gyurka	70 70	Joannes Gedeon	–	r. cath. ruth.	–	–
Petrus Lakatos (mortuus) Cristina Kolompár	– 40	Joannes Gedeon	faber serrarius	–	Joannes Paulus Andrea Martinus Theresia	10 8 6 2 4

Áj

Mathias Jónás Judith Aranyosy	50 48	comites Keglevich	faber et fidicen	r. cath. helv.	–	–
Mathias Jónás Judith Pusztay	26 20	comites Keglevich	faber et fidicen	r. cath.	Anna	1
Samuel Sigó Judith Orgovan	39 28	comites Keglevich	faber et fidicen	r. cath. helv.	Georgius Julianna Maria	2 8 4
Gasparus Ruszó Helena Hicsy	30 29	comites Keglevich	faber et fidicen	r. cath.	–	–

Udvarnok

Georgius Rigó Judith Csopori	53 40	comites Keglevich	fidicen	r. cath.	Judith Barbara Sara	
Mathias Rigó Sara Ruszó	21 18	comites Keglevich	fidicen	r. cath.	–	–

Név, feleség neve	Életkor	Földesúr	Foglalkozás	Vallás	Gyerek neve	Életkor
Mathias Rigó Catharina Nanu	50	comites Keglevich	faber et fidicen	r. cath.	Andreas,	17
	30				fidicen	12
					Franciscus	5
					Mathias	4
					item Francisus	2
		Joannes				
Georgius Rigó Elisabetha Orgovan	27	comites Keglevich	fidicen	r. cath.	Georgius	8
	22				Anna	5

Szádelő

Franciscus Rigó Anna Kuru	39	comites Keglevich	faber et fidicen	r. cath.	Franciscus	15
	38				Georgius	12
					Sigismundus	10
					item Francisus	3
					Gabriel	1
					Susanna	1

Lucska

Joannes Rigó Cristina Kuru	27	comites Keglevich	fidicen	r. cath.	Joannes	6
	25				Sara	3
					Barbara	1/2
Georgius Rigó Susanna Grulya	18 16	comites Keglevich	fidicen	r. cath.	Georgius	1
Michael Grulya Helena Seres	44	com. Stephanus Andrássy	faber ferrarius	r. cath.	Joannes	8
	30				Rosalia	13
					Clara	12
					Anna	1

Horváti

Georgius Rigó Anna Nanu	36	comites Keglevich	fidicen	r. cath.	Joannes	1
	35				Anna	13
					Maria	9,5
					Helena	5

Görgő

Név, feleség neve	Életkor	Földesúr	Foglalkozás	Vallás	Gyerek neve	Életkor
Samuel Jaczkó Dorothea Jóna	48 50	comites Keglevich	faber et fidicen	r. cath.	Stephanus Mathias Andreas Samuel Maria Anna	18 15 14 7 6 5
Georgius Kuru Sara Nagy	43 38	domini Ragályi	faber ferrarius	helv.	Samuel Georgius Sara Barbara Maria Susanna Anna	11 3 17 14 11 7 5
Gasparus Kuru Sara Janó	23 18	domini Ragályi	faber ferrarius	helv.	Sara	1/2
Samuel Konya Helena Jani	56 50	Andreas Horváth	faber ferrarius	r. cath.	Georgius Mathias Samuel Maria Anna Susanna	20 7 5 16 14 8
Paulus Konya Barbara Jónás	48 40	Andreas Horváth	faber ferrarius	r. cath.	Andreas, fidicen Mathias Paulus Franciscus Susanna	14 7 5 3 17
Andreas Grulya Clara Sankó	40 30	Stephanus András- sy	faber ferrarius	r. cath.	Andreas Josephus Anna Sara	5 4 14 9

Jabloncza

Név, feleség neve	Életkor	Földesúr	Foglalkozás	Vallás	Gyerek neve	Életkor
Mathias Kuru Rebecca Ruszó	30 29	domini Ragályi	faber ferrarius	helv.	Georgius Andreas Rebecca	7 3 1/2

Almás

Név, feleség neve	Életkor	Földesúr	Foglalkozás	Vallás	Gyerek neve	Életkor
Gasparus Nandor Anna Mihók	23 16	domini Ragályi	faber ferrarius	r. cath.	–	–
Georgius Koré Elisabetha Király	70 70	Andreas Horváth	faber ferrarius	r. cath.	Alexander Maria	10 8
Franciscus Koré Anna Orgován	50 20	Andreas Horváth	faber ferrarius	r. cath.	Franciscus	1
Joannes Koré Sara Ruszó	58 54	Andreas Horváth	faber ferrarius	r. cath.	Georgius Joannes Georgius Clara Catharina	20 14 6 16 9

Zsarnó

Georgius Orgován Julianna Danyi	46 36	Joannes Gedeon	faber ferrarius	helv.	Franciscus Georgius Ladislaus Juditha Maria Esther Julianna	23 17 5 13 7 4 1,5
------------------------------------	----------	----------------	-----------------	-------	---	--------------------------------------

Körtvélyes

Samuel Koré Anna Grulya	28 27	Andreas Horváth	faber serrarius	r. cath.	Georgius Ignatius Elisabetha	– 8 5
Mathias Koré Barbara Danyi	30 29	Andreas Horváth	faber ferrarius	r. cath.	Mathias Josephus Maria Susanna	10 6 5 3

Barka

Ladislaus Grulya Clara Laczkó	22 20	com. Stephanus Andrássy	faber et fidicen	r. cath.	Georgius Maria	3 1
Joannes Grulya Helena Koré	25 22	com. Stephanus Andrássy	faber et fidicen	r. cath.	Maria Barbara	6 1

Hárskút

Név, feleség neve	Életkor	Földesúr	Foglalkozás	Vallás	Gyerek neve	Életkor
Sigismundus Baka	20	com. Stephanus	faber et fidicen	r. cath.	-	-
Helena Mihók	18	Andrássy				

Dernő

Michael Grulya	22	com. Stephanus	faber et fidicen	r. cath.	Ignatius	2
Maria Bús	19	Andrássy			Demetrius	1
Georgius Grulya	30	com. Stephanus	faber ferrarius	r. cath.	Georgius	5
Juditha Lali	30	Andrássy			Joannes	4
					Maria	3
					Sara	1
Mathias Kundri	23	com. Stephanus	faber ferrarius	r. cath.	Georgius	2
Maria Grulya	20	Andrássy				

Kovácsi

Joannes Grulya	40	com. Stephanus	faber ferrarius	r. cath.	Joannes	8
Catharina Baka	30	Andrássy			Andreas	4
					Martinus	3
					Elisabetha	14
					Barbara	4

Levéltári források

B-A-Z. m. Lt. IV. 501/e.

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai: Közgyűlési iratok.

B-A-Z. m. Lt. IV. 501/f.

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai: Mandata et intimata politica.

S. A. K.

Státny Archív v Kosiciach.

Somogy m. Lt. IV. 1/a.

Somogy Megyei Levéltár, Somogy vármegye nemesi közgyűlésének iratai: Jegyzőkönyvek.

Tolna m. Lt. IV. 1/b.

Tolna Megyei Levéltár, Tolna vármegye nemesi közgyűlésének iratai: Iratok.

Zala m. Lt. IV. 14/n.

Zala Megyei Levéltár, Zala vármegye törvényszékének iratai: Causae magistratuales et criminales.

Zala m. Lt. VIII. 52.

Zala Megyei Levéltár, A nagykanizsai kegyesrendi gimnázium iratai.

Irodalom

Bódi Zsuzsa

1992. Magyarországi cigány összeírás a 18. században. *Phralipe*, III. évf. 15-20. p.

Dömötör Sándor

1934. Mióta muzsikusok Magyarországon a cigányok? *Ethnographia*, 156-178. p.

Elek György

1991. A karcagi cigányság a 18. században. *Jáskunság*, XXVII. évf. 5. sz. 42-45. p.

Gyergyói Sándor

1990. Kirekesztéstől a beilleszkedésig. I-II. kötet. Debrecen

Heiczinger János

1978. Fejezetek a cigánykérdés alakulásáról. In: Fejér megyei történelmi évkönyv, XII. 153-251. p. Székesfehérvár

Iványosi-Szabó Tibor

1993. Adatok a cigányok kecskeméti történetéhez (1596–1850) In: Bács-Kiskun megye múltjából, XII. 7-55. p. Kecskemét

József főherceg

1895. Az ónodi várhoz tartozó cigány jobbágyok összeírása. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 121-123. p.

Kálmán Béla

1973. A nevek világa. Budapest

Kozák Istvánné

1983. A cigányok a társadalmi munkamegosztásban. In: Cigányok, honnét jöttek, merre tartanak? 102-122. p. Budapest

Mályusz Elemér (szerk.)

1951-1958. Zsigmondkori oklevéltár. I-II. kötet. Budapest

Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István

1986. A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban. Budapest

Mészáros László

1975. Bács-Kiskun megye cigányságának történetéhez. In: Bács-Kiskun megye múltjából I. 133-168. p. Kecskemét

1976. A hódoltsági latinok, görögök és cigányok történetéhez. Századok, 474-489. p.

Móro Mária Anna

1978. Mária Terézia cigány rendeletei és a Baranya megyei cigány összeírások. In: Baranyai Helytörténetírás, 205-301. p.

Rostás-Farkas György – Karsai Ervin

1991. Ősi cigány mesterségek. Budapest

1992. A cigányok története. Budapest

Salamon, Pavel

1992. Cigáni v Abovskej a Turnianskej stolici v období osvietenstva. In: Neznami Rómovia. Bratislava

Szalay Béla

1914. Czigánytörténeti adatok. Ethnographia, 89-93. p.

Szendrey István (szerk.)

1983. Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1554/1555. Debrecen

Szentiványi Márton

1691. Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea. Decadis II. pars I. Dissertatio IV: Sacrae coronae Hungariae notitia horographica, politica, historica. Tyrnaviae

Szomszéd András

1987. A nógrádi cigányság története az összeírások tükrében. In: A Nógrád megyei múzeumok évkönyve, XIII. 157-207. p. Salgótarján

Tollius, Jakob

1700. Epistolae itinerariae. Amstelodamiae

Tomka Miklós

1983. A cigányok története. In: Cigányok, honnét jöttek, merre tartanak? 82-101. p. Budapest

Tóth Péter

1989. Borsod vármegye tervezete a cigányok szabályozására 1784-ből. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum közleményei, 26. 63-67. p. Miskolc

1993. Cigányok Miskolcon a 18. század közepén. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum évkönyve, XXX-XXXI. 205-215. p. Miskolc

1994. Cigányok a Kárpát-medencében a XVIII. században. In: Történeti és néprajzi tanulmányok. Debrecen

Vekérdi József

1974. A cigány népmese. Budapest

Wlislóczk Henrik

1893. Cigányok. In: A Pallas nagy lexikona, IV. kötet. 361-364. p. Budapest

Zsupos Zoltán

1988. Az erdélyi aranymosó cigányok 1783-as összeírása. In: Népra értesítő, LXVII-LXX. 129-193. p.

STREIFEREI UND ANSIEDLUNG (Zur Geschichte der Zigeuner in Ungarn in der feudalen Zeit)

TÓTH PÉTER

Die Erscheinung der Zigeuner in Mitteleuropa kann auf die Mitte des 14. Jahrhunderts geschätzt werden. Ihre traditionelle Lebensweise war die Streiferei-Wanderung, bestimmte Angaben aber zeigen, daß es welche unter ihnen gab, die sich früh ansiedelten. Ihre Berufe – die Metallkunst, der Handel mit Pferden, das Musikmachen, die sogenannte Mendikation – sind gleichermaßen die Beweise der Wanderlebensart. In der Zeit des Vorstoßes des türkischen Reiches nimmt ihre Zahl sowohl im Eroberungsgebiet, als auch außerhalb dessen zu. Ein interessantes Bild von ihnen entwirft – unter anderen – Márton Szentiványi, der jesuitische Landbeschreiber und Jakob Tollins, der niederländische Reisende.

In dem im 18. Jahrhundert verbürgerlichenden Ungarn nahm die Sorge desder traditionellen Lebensweise folgenden Zigeunertums die absolutistische Regierung auf sich. Der Erfüllung dieser Aufgabe kann man anhand reichen und vielseitigen Quellenmaterials auf der Spur folgen.

Die zentralen Bestimmungen wollten an der traditionellen Lebensweise des Zigeunertums ändern. Die Zusammenschreibungen in der zweiten Hälfte des Jahrhunderts geben systematisch ein Bild über die Zigeuner im Gebiet des Landes. Zur Illustrierung der Möglichkeiten dieses letzteren Quellentyps wird die Konskription von 1767 des Komitates Torna im Anhang veröffentlicht.

Letztlich beweisen die Quellen, daß die Anstrengungen der Regierung nicht vollständig erfolglos waren, obwohl es sogar am Ende des Jahrhunderts wandernde Gruppen gab, haben sich die Zigeuner zum guten Teil angesiedelt und ihrer Umgebung nachgeartet.